ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 41–50: การปริวรรต การแปล และการศึกษาวิเคราะห์

The Zimme Paṇṇāsa Jātaka No. 41-50: Transliteration Translation and Analytical Study

[1]พระครูพิพัฒน์สุตสุนทร (อินทรานาคะไชย), [2]พระครูสุตพัฒโนดม (ผาคำ), [3]จิตรเทพ ปิ่นแก้ว, [4]เทวัญ เอกจันทร์, [5]ประดิษฐ์ ปัญญาจีน

[1]Phrakruphiphatsutasunthorn (Intranakhachai), [2]Phrakhrusutapatthanodom (Phakam), [3]Chitratep Pinkaew, [4]Tewan Eakjan, [5]Pradit Phanyajeen,

[1-5]มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

[1-5]Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

[1]Corresponding author, e-mail: dapong0932215591@gmail.com

Received: December 24, 2025; **Revised:** January 25, 2026; **Accepted:** January 29, 2026

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาปัญญาสชาดกในพระพุทธศาสนาเถรวาท อันเป็นพื้นฐานสำคัญของวรรณกรรมระเภทชาดกในภูมิภาคล้านนา 2) เพื่อปริวรรต ตรวจชำระ และแปลปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ หรือซิมเมปัณณาสชาดก เรื่องที่ 41–50 จากภาษาบาลีอักษรโรมันเป็นภาษาบาลีอักษรไทย เพื่อให้ได้ต้นฉบับที่สมบูรณ์และสามารถใช้ศึกษาวิเคราะห์ต่อไปได้อย่างถูกต้องตามหลักบาลี 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 41–50 ในประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้างเนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา ลักษณะเด่น และคุณค่าของปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคม โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่เป็นชาดกที่สะท้อนพัฒนาการทางความคิดด้านปัญญาธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด โดยเนื้อหาในชาดกทั้ง 10 เรื่อง (เรื่องที่ 41–50) แสดงให้เห็นแนวคิดเรื่องการใช้สติปัญญา การไตร่ตรองด้วยเหตุผล และการแก้ปัญหาอย่างสุขุมรอบคอบ ซึ่งสอดคล้องกับหลักคติธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท นอกจากนี้ยังพบว่าเนื้อหาของชาดกมีความสัมพันธ์กับบริบททางศาสนาและวัฒนธรรมของล้านนา โดยสะท้อนค่านิยม ความเชื่อ และรูปแบบการสั่งสอนศีลธรรมที่มุ่งปลูกฝังปัญญาเป็นเครื่องนำทางชีวิต ผลการแปลและการวิเคราะห์ทำให้เห็นโครงสร้างทางวรรณกรรมที่ชัดเจน ทั้งด้านการดำเนินเรื่อง ตัวละคร และกลวิธีการสื่อคติธรรม ซึ่งเอื้อต่อการทำความเข้าใจคุณค่าเชิงวรรณกรรมและคุณค่าทางจริยธรรมของปัญญาสชาดกได้อย่างเป็นระบบ การศึกษาวิเคราะห์ในครั้งนี้มุ่งเน้นพิจารณาองค์ประกอบสำคัญของวรรณคดี ได้แก่ โครงสร้างเนื้อหา การดำเนินเรื่อง ตัวละคร การใช้สำนวนภาษา ลีลาการประพันธ์ และคุณค่าที่แฝงอยู่ในเนื้อเรื่อง เพื่อทำความเข้าใจถึงแนวคิดทางศาสนา ศีลธรรม และสังคมที่สะท้อนผ่านวรรณกรรม ทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ที่มีต่อพัฒนาการทางวรรณกรรมของไทยในมิติทางศาสนาและวัฒนธรรม

คำสำคัญ: ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่; การปริวรรต; การแปล; การศึกษาวิเคราะห์

Abstract

This research has the following objectives: 1) To study the Paṇṇāsa Jātaka within Theravāda Buddhism, which constitutes an important foundation for Jātaka literature in the Lanna region, 2) To transliterate, critically edit, and translate the Chiang Mai version of the Paṇṇāsa Jātaka (also known as the **Zimme Paṇṇāsa Jātaka**), stories 41–50, from Pāli in Roman script into Pāli in Thai script, in order to produce a complete and reliable text that can be used for further analysis in accordance with Pāli linguistic principles and 3) To conduct an analytical study of the Chiang Mai Paṇṇāsa Jātaka, stories 41–50, focusing on issues of content structure, literary composition, linguistic style, distinctive features, and the value of the Paṇṇāsa Jātaka for society, using documentary research methods.

The findings were as follows:- The Chiang Mai version of the Paṇṇāsa Jātaka clearly reflects the development of intellectual and wisdom-based thought within Buddhism. The contents of the ten jātaka stories (nos. 41–50) demonstrate concepts related to the application of wisdom, rational deliberation, and prudent problem-solving, which are consistent with moral principles in Theravāda Buddhism. Moreover, the study reveals that the jātaka narratives are closely connected to the religious and cultural context of Lanna society, as they reflect local values, beliefs, and methods of moral instruction aimed at cultivating wisdom as a guiding principle for life. The translation and analysis further reveal a well-defined literary structure in terms of narrative progression, characterization, and didactic techniques, all of which facilitate a systematic understanding of both the literary and ethical values of the Paṇṇāsa Jātaka. The present analysis focuses on key literary elements, including content structure, plot development, characters, language use and idiom, compositional style, and the underlying values embedded in the narratives. The study aims to clarify the religious, moral, and social ideas reflected in this body of literature. It also demonstrates the influence of the Chiang Mai Paṇṇāsa Jātaka on the development of Thai literature in religious and cultural dimensions. The researcher therefore presents conclusions for each issue as follows.

Keywords: Chiang Mai Paṇṇāsa Jātaka; Transliteration; Translation; Analytical study

บทนำ

ชาดกนับเป็นวรรณกรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาและเป็นรากฐานของวรรณคดีไทยโบราณ โดยมีพัฒนาการสัมพันธ์กับคัมภีร์ทางศาสนาอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่คาถาชาดกในพระไตรปิฎก อรรถกถา ตลอดจนการนำสารัตถธรรมมาถ่ายทอดผ่านงานประพันธ์และพิธีกรรมทางศาสนา ชาดกจึงมิได้เป็นเพียงเรื่องเล่าเพื่อความเพลิดเพลิน หากแต่ถูกสรรค์สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสื่อในการสั่งสอนคุณธรรม หล่อหลอมคติชีวิต และปลูกฝังโลกทัศน์ทางพระพุทธศาสนาแก่สังคม (พัฒน์ เพ็งผลา, 2530)

เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่หลายสู่ดินแดนล้านนา ชาดกได้ถูกนำมาปรับประยุกต์และแต่งเติมเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อของท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดวรรณกรรมชาดกท้องถิ่นจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงที่ล้านนาเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งนักวิชาการ

เรียกว่าเป็น “ยุคทองแห่งวรรณกรรมพุทธศาสนา” วรรณกรรมในยุคนี้มักเกิดจากการสรรสร้างของพระสงฆ์และปราชญ์ท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการเทศนา อบรมศีลธรรม และสืบทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนา ควบคู่กับการธำรงอัตลักษณ์และภูมิปัญญาของชุมชน (ลิขิต ลิขิตานนท์, 2526-2527)

ในบรรดาวรรณกรรมชาดกท้องถิ่นดังกล่าว ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ หรือที่เรียกว่า “ซิมเมปัณณาสชาดก” นับเป็นวรรณกรรมสำคัญของล้านนาที่สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นโดยพระสงฆ์หรือปราชญ์ในท้องถิ่น โดยอาศัยต้นแบบจากชาดกในอรรถกถา แล้วนำเรื่องเล่าพื้นบ้านที่ผู้คนคุ้นเคยมาประยุกต์เข้ากับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การสรรสร้างในลักษณะนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้หลักธรรมเข้าถึงผู้ฟังและผู้อ่านได้ง่ายขึ้น อีกทั้งสะท้อนมุมมองทางปัญญา ความเชื่อ และวิถีชีวิตของสังคมล้านนาอย่างชัดเจน (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538)

ดังนั้น ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่จึงมิได้มีคุณค่าเพียงในฐานะวรรณกรรมทางศาสนาเท่านั้น หากยังเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่สะท้อนกระบวนการสรรสร้างวรรณกรรม การถ่ายทอดคติธรรม และบทบาทของวรรณกรรมท้องถิ่นในฐานะกระจกสะท้อนโครงสร้างความคิด ค่านิยม และโลกทัศน์ของสังคมในแต่ละยุคสมัย อันเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้การศึกษาวรรณกรรมชุดนี้มีความจำเป็นและมีคุณค่าในเชิงวิชาการ

ที่ผ่านมาได้มีการจัดพิมพ์และศึกษาปัญญาสชาดกในหลากหลายแนวทาง ทั้งในรูปของเอกสารชั้นต้นและงานวิชาการ โดยเฉพาะฉบับที่จัดพิมพ์โดยหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร (2552) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ต้นฉบับวรรณกรรม นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาด้านการปริวรรตและการวิเคราะห์ในสายล้านนา เช่น งานของพิชิต อัคนิจ และคณะ (2541) รวมถึงงานวิทยานิพนธ์ที่มุ่งปริวรรต แปล และศึกษาเชิงเปรียบเทียบในบางช่วงเรื่องก่อนหน้า อาทิ งานของจิตรเทพ ปิ่นแก้ว (2563) เทวัญ เอกจันทร์ (2563) และประดิษฐ์ ปัญญาจีน (2563) ตลอดจนงานศึกษาภาพรวมปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ของพระมหาวรเดช อธิปญฺโญ (จะปา) (2558)

อย่างไรก็ดี แม้งานศึกษาที่ผ่านมาจะช่วยให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของปัญญาสชาดกในหลายมิติ ทั้งด้านวรรณกรรม คติธรรม และบริบทวัฒนธรรมล้านนา แต่ในเชิงเอกสารวิชาการยังพบว่าขาดการจัดทำต้นฉบับที่มีความครบถ้วน ถูกต้อง และผ่านการตรวจชำระตามหลักภาษาบาลีอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในส่วนของเรื่องที่ 41–50 อีกทั้งยังมีความจำเป็นต้องพัฒนางานปริวรรตควบคู่กับการแปลภาษาไทยและการวิเคราะห์เชิงวรรณคดี โดยอาศัยแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์ ตำรา หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถใช้เป็นฐานข้อมูลทางวิชาการที่มั่นคงและเอื้อต่อการศึกษาวิจัยต่อยอดในอนาคต

ดังนั้น งานวิจัยเรื่อง “ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 41–50: การปริวรรต การแปล และการศึกษาวิเคราะห์” โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสารจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) ในกระบวนการดำเนินงาน ผู้วิจัยมุ่งให้การปริวรรตเป็นมากกว่าการแปลอักษร แต่รวมถึงการตรวจชำระความถูกต้องตามหลักไวยากรณ์บาลี เพื่อให้ได้ข้อความมาตรฐานที่สามารถนำไปใช้ศึกษาและวิเคราะห์ต่อได้อย่างแม่นยำ ขณะเดียวกัน แนวทางการแปลใช้การผสมผสานระหว่างการแปลแบบรักษารูปแบบและตรงตัว และการแปลแบบรักษาความหมายตามความเหมาะสมของบริบท เพื่อคงทั้งสาระธรรมและอรรถรสของต้นฉบับให้ใกล้เคียงที่สุด

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเป็นมาและบริบทของปัญญาสชาดก ในพระพุทธศาสนาเถรวาทและล้านนา

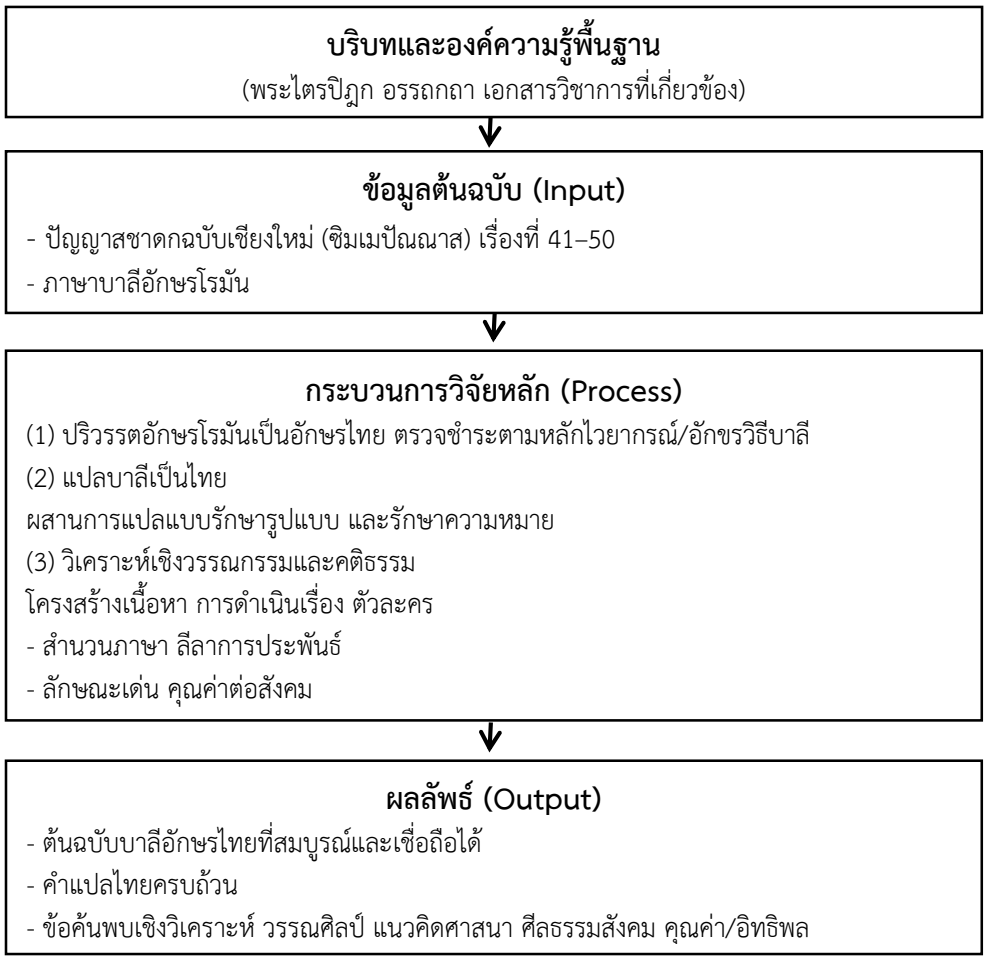
2. เพื่อปริวรรต ตรวจชำระ และแปลปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 41–50 จากภาษาบาลีอักษรโรมันเป็นภาษาบาลีอักษรไทยและภาษาไทย

3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างเนื้อหา สำนวนภาษา และคุณค่าทางสังคมที่ปรากฏในปัญญาสชาดก เรื่องที่ 41–50"

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อปริวรรต ตรวจชำระ และแปลปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 41–50 จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย พร้อมทั้งวิเคราะห์คุณค่าทางวรรณคดีและคติธรรม โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร ทั้งนี้ การศึกษาดังกล่าวอาศัยข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ คาถาชาดกและแนวคิดทางคติธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เป็นกรอบอ้างอิงหลักในการตรวจชำระ การแปล และการวิเคราะห์เนื้อหา ควบคู่กับการใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารวิชาการ ตำรา งานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนการตีความและการอภิปรายผลอย่างเป็นระบบ

กรอบแนวคิดของการวิจัยจึงประกอบด้วยบริบทและองค์ความรู้พื้นฐานจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาในฐานะแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาความถูกต้องของเนื้อหาและการตีความคติธรรม ร่วมกับองค์ความรู้จากเอกสารวิชาการร่วมสมัย เพื่อให้การวิเคราะห์คุณค่าทางวรรณคดีและคติธรรมของปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่เป็นไปอย่างรอบด้านและมีความน่าเชื่อถือทางวิชาการ ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยนี้ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลลัพธ์ โดยปัจจัยนำเข้าแบ่งเป็นฐานความรู้และบริบท ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารวิชาการ เพื่ออธิบายที่มาและบริบทศาสนาและวัฒนธรรมของปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ และข้อมูลต้นฉบับหลัก คือ ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 41–50 ภาษาบาลีอักษรโรมัน จากนั้นเข้าสู่กระบวนการ 3 ขั้น คือ (1) ปริวรรตและตรวจชำระจากอักษรโรมันเป็นอักษรไทยให้ถูกต้องตามหลักบาลีเพื่อได้ข้อความมาตรฐาน (2) แปลเป็นภาษาไทย โดยผสานการแปลแบบรักษารูปแบบ ตรงตัวและรักษาความหมาย แปลอิสระ และ (3) วิเคราะห์องค์ประกอบวรรณกรรมเช่น โครงสร้างเรื่อง การดำเนินเรื่อง ตัวละคร สำนวนภาษา และลีลาการประพันธ์ เพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ คือ ต้นฉบับบาลีอักษรไทยที่ผ่านการตรวจชำระพร้อมคำแปลไทยครบถ้วน และข้อค้นพบ เชิงวิเคราะห์ ด้านวรรณศิลป์ คติธรรม และคุณค่าต่อสังคมตามกรอบที่กำหนด

วิธีดำเนินการวิจัย

1) รูปแบบการวิจัย ใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อศึกษาที่มา บริบท และเนื้อหาชาดก พร้อมจัดทำต้นฉบับและคำแปลเพื่อการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ

2) เอกสารและแหล่งข้อมูลที่ใช้ (Data Sources) เอกสารหลัก (Primary Source) ได้แก่ ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ (ซิมเมปัณณาส) เรื่องที่ 41–50 ภาษาบาลีอักษรโรมัน เอกสารประกอบ (Secondary Sources) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำความเข้าใจบริบททางศาสนาและวัฒนธรรมของชาดกชุดนี้

3) ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย (Research Procedures) ขั้นที่ 1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานและบริบท ศึกษาประวัติความเป็นมาและบริบทของปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารวิชาการ เพื่อใช้เป็นกรอบทำความเข้าใจข้อความก่อนลงมือปริวรรต แปล และวิเคราะห์ ขั้นที่ 2 ปริวรรต (Transliteration) จากอักษรโรมันเป็นอักษรไทย ปริวรรตเรื่องที่ 41–50 จาก บาลีอักษรโรมัน บาลีอักษรไทย โดยใช้หลักการปริวรรตแบบถอดอักษร ขั้นที่ 3 ตรวจชำระ (Critical Editing) ให้ถูกต้องตามหลักบาลี ตรวจสอบและแก้ไขความคลาดเคลื่อนหลังการปริวรรตให้ตรงตามหลักไวยากรณ์บาลีและมาตรฐานภาษาไทย เน้นตรวจรูปประโยค ความสัมพันธ์ของคำ และคำศัพท์ เพื่อให้ได้ข้อความมาตรฐานที่เชื่อถือได้ และสามารถใช้ศึกษาต่อได้ ขั้นที่ 4 แปลบาลีเป็นภาษาไทย แปลให้ใกล้เคียงต้นฉบับมากที่สุด โดยใช้แนวทางผสมผสานรักษารูปแบบแปลตรงตัว (literal/form-based) รักษาความหมายแปลอิสระ (free/meaning-based) ปรับโครงสร้างประโยคเท่าที่จำเป็นเพื่อให้สละสลวยและเหมาะกับภาษาไทย โดยยังคงสาระและอรรถรสของต้นฉบับ ขั้นที่ 5 วิเคราะห์เชิงวรรณกรรมและคติธรรม เมื่อต้นฉบับบาลีอักษรไทยและคำแปลพร้อมแล้ว จึงวิเคราะห์ตามประเด็นหลัก ได้แก่ โครงสร้างเนื้อหา การดำเนินเรื่อง ตัวละคร สำนวนภาษาและลีลาการประพันธ์ ลักษณะเด่น และคุณค่าที่มีต่อสังคม

4) การนำเสนอผลการวิจัย จัดทำผลลัพธ์เป็น 2 ส่วนสำคัญ ต้นฉบับบาลีอักษรไทยที่ผ่านการตรวจชำระ และคำแปลไทยครบถ้วน สรุปผลการวิเคราะห์ ตามประเด็นวรรณกรรมและคติธรรมอย่างเป็นระบบ

สรุปผลการวิจัย

ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นที่สะท้อนภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ของล้านนาได้อย่างชัดเจน แตกต่างจากชาดกในพระไตรปิฎกตรงที่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางศาสนาเท่านั้น แต่รวมเอาความเชื่อ วิถีชีวิต และค่านิยมของสังคมท้องถิ่นเข้ามาเป็นองค์ประกอบสำคัญของเรื่องราว

การศึกษาวรรณกรรมฉบับนี้จึงไม่ใช่เพียงการเข้าใจเหตุการณ์หรือเรื่องราวเท่านั้น แต่ยังเป็นการเปิดมุมมองไปสู่รากฐานทางความคิดและโลกทัศน์ของสังคมในแต่ละยุคสมัยอีกด้วย

สรุปปัญญาสชาดกในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ปัญญาสชาดกเป็นวรรณกรรมสำคัญของล้านนาและทรัพย์สมบัติทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า โดดเด่นจากชาดกในพระไตรปิฎกเพราะแต่งเลียนแบบอรรถกถาชาดก แต่หยิบ “เรื่องเล่าพื้นบ้านล้านนา” ที่คนทั่วไปคุ้นเคยมาผูกเข้ากับหลักธรรมอย่างแนบเนียน ทำให้ธรรมะเข้าถึงง่ายและแพร่หลายกว้างขวาง ทั้งในล้านนาและประเทศพุทธเถรวาท เช่น ไทย พม่า และเขมร จนมีการปริวรรตแปล และปรับเนื้อหาให้เหมาะกับแต่ละพื้นที่ วรรณกรรมชุดนี้จึงทำหน้าที่เป็นสื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะต่อประชาชนที่อาจเข้าถึงคัมภีร์บาลีได้ยาก

สาระหลักของปัญญาสชาดกเน้นคุณค่าของ “ปัญญา” และ “ความดีงามในการดำเนินชีวิต” ผ่านเรื่องราวพระโพธิสัตว์ที่แก้ปัญหาด้วยสติปัญญา เมตตา และการเสียสละ จึงเป็นเรื่องเล่าที่เห็นภาพเข้าใจง่าย และนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง อีกทั้งสะท้อนหลัก “กรรมและผลของกรรม” อย่างชัดเจน ปลูกฝังความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและการบำเพ็ญบารมี โดยตัวละครมักยืนหยัดในศีลธรรมแม้ต้องเผชิญความยากลำบากหรือยอมเสียสละเพื่อส่วนรวม

ในเชิงประวัติศาสตร์ ปัญญาสชาดกยังเป็นหลักฐานความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาและวรรณกรรมของล้านนา มีข้อสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 20–22 โดยพระภิกษุในเชียงใหม่และสะท้อนความคิดสร้างสรรค์ในการสื่อธรรมะให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คน ดังนั้น ปัญญาสชาดกจึงมิใช่เพียงวรรณกรรมเพื่อความบันเทิงหรือสื่อสอนธรรมะเท่านั้น แต่เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดคุณค่าทางศีลธรรม สังคม และอุดมคติพระโพธิสัตว์ เพื่อเกื้อกูลการพัฒนาชีวิตและนำไปสู่เป้าหมายแห่งความพ้นทุกข์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

สรุปการปริวรรต การตรวจชำระ และการแปลปัญญาสชาดกบาลีอักษรโรมันเป็นบาลีอักษรไทย

ผู้วิจัยปริวรรตคัมภีร์ปัญญาสชาดกภาษาบาลีอักษรโรมัน (ฉบับซิมเมปัณณาส) เป็นบาลีอักษรไทย ครอบคลุมเรื่องที่ 41–50 รวม 10 เรื่อง พร้อมตรวจชำระให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์บาลีและเกณฑ์บาลีสนามหลวง โดยเน้นรูปประโยค ความสัมพันธ์ของคำ และคำศัพท์ การปริวรรตใช้แนวทาง ถอดอักษร (transliteration) เพื่อคงรูปอักษรและเครื่องหมายใกล้ต้นฉบับและสามารถถอดกลับได้ จากนั้นแปลเป็นภาษาไทย โดยผสาน การแปลแบบรักษารูปแบบ/ตรงตัว กับ การแปลแบบรักษาความหมาย/อิสระ ตามความเหมาะสมของบริบท โดยพยายามคงโครงไวยากรณ์เดิม แต่ปรับประโยคเท่าที่จำเป็นเพื่อให้สละสลวยและเข้าใจง่าย

สรุปผลการวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 41-50

ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่สะท้อนว่า “วรรณกรรมท้องถิ่น” เป็นกระจกเงาของความคิดค่านิยม และโลกทัศน์ของสังคมล้านนา โดยผสานหลักธรรมทางพุทธศาสนากับความเชื่อ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างกลมกลืน ทำให้ชาดกชุดนี้มีคุณค่าเชิงศาสนา สังคม และวัฒนธรรมควบคู่กัน

1) โครงสร้างเนื้อหา

ด้านโครงสร้างเนื้อหา พบรูปแบบคงที่ 3 ส่วน คือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ สโมธานวัตถุ โดยปัจจุบันวัตถุใช้บทนำแบบดั้งเดิม เรียกว่า ปณามคาถา หรือนิกเขปบท การวางประเด็นศีลธรรมก่อนเล่าอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ในอดีตวัตถุ แล้วเชื่อมโยงบทเรียนกลับสู่ปัจจุบันในสโมธานวัตถุ ทำให้เรื่องเดินเป็นลำดับและสื่อคติธรรมชัดเจน

ด้านลักษณะการประพันธ์และสำนวนภาษา ภาษาโดยรวมเรียบง่าย เข้าใจง่าย แต่บางตอนมีการกล่าวซ้ำ ประธานซ้ำ ทำให้เนื้อหาแน่นขึ้นและช่วยเน้นตัวละครและเหตุการณ์สำคัญ อีกทั้งมีการระบุเวลา บุคคล สถานที่ และลำดับเหตุการณ์เป็นระบบ ช่วยเพิ่มความต่อเนื่องและความน่าเชื่อถือของเรื่อง

ด้านสาระและคุณค่าเด่น ทั้ง 10 เรื่องย้ำหลักสำคัญของพุทธศาสนา ได้แก่

1. การบำเพ็ญบารมีและการทำความดี โดยเฉพาะทาน และความบริสุทธิ์ของเจตนา
2. กฎแห่งกรรมและผลของกรรม เป็นกลไกอธิบายเหตุผลของชีวิต
3. คุณธรรมเหนือฐานะ ชี้ว่าความดีไม่ได้ขึ้นกับความร่ำรวยหรือยากจน แต่ขึ้นกับการฝึกตน ความเพียร และความอดทน
4. ธรรมาภิบาล ผู้นำมีศีลธรรม สะท้อนอุดมคติการปกครองด้วยธรรม ความยุติธรรม และเมตตา
5. การอยู่ร่วมกันอย่างสงบ ผ่านคติเรื่องวินัย ความไม่วิวาท และความสมดุลของชีวิต

โดยสรุป ปัญญาสชาดกเรื่องที่ 41–50 มิใช่เพียงเรื่องเล่าเพื่อความบันเทิง แต่เป็นสื่อวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดคุณธรรม คติชีวิต และอัตลักษณ์ล้านนาอย่างเป็นระบบ พร้อมชี้ให้เห็นพลังของการใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือหล่อหลอมจริยธรรมและความคิดของสังคม

การวิเคราะห์อตีตวัตถุในชาดกทั้งสิบเรื่องพบสาระสำคัญ 3 มิติ ได้แก่ (1) มิติวรรณคดี โครงสร้างเรียบง่ายแต่ครบถ้วน ลำดับเวลาและบุคคลชัดเจน (2) มิติสังคมและวัฒนธรรม สะท้อนวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ในครอบครัว และบทบาทผู้นำ และ (3) มิติธรรมะและจริยธรรม เน้นความเพียร ศีล สมาธิ ปัญญา และกฎแห่งกรรม ชาดกจึงมิใช่เรื่องอดีต หากเป็นบทเรียนที่ประยุกต์ใช้ได้ทั้งชีวิตส่วนตัว การปกครอง และการอยู่ร่วมกันในสังคม

ในสีลชาดก แก่นเรื่องชี้ว่าความสูงส่งไม่ได้อยู่ที่ฐานะหรือทรัพย์สิน แต่อยู่ที่ความมั่นคงในการรักษาศีลและประพฤติชอบ พระโพธิสัตว์ใช้ฐานะสูงเพื่อประโยชน์ผู้อื่น และเป็นแบบอย่างของความเมตตาและความดีอย่างสม่ำเสมอ สโมธานวัตถุของเรื่องนี้สรุปได้ 4 ประเด็น คือ รักษาศีลอย่างต่อเนื่อง บำเพ็ญบารมีอย่างสม่ำเสมอ ใช้อำนาจและทรัพย์เพื่อส่วนรวม และ เป็นต้นแบบคุณธรรมชักนำผู้คนให้ทำดีตาม

เมื่อมองภาพรวมชาดกทั้งสิบเรื่อง ได้แก่ พรหมกุมาร, สุจิตดาบส, อักขรลิขิต, วัฒน, อกตัญญู, ทุกัมมราช, วิวาท, สิทธิสารจักรพรรดิราช, สีล, มหาสุทัสน พบแก่นร่วม คือ การเจริญบารมีอย่างต่อเนื่อง คุณค่าความดีเหนือฐานะ การเรียนรู้ที่ต้องเกิดจากใจ ความเพียรและศรัทธา การให้ทาน เมตตาด้วยใจบริสุทธิ์ การละอัตตาและควบคุมอารมณ์เพื่อไม่ก่อวิวาท และการเชื่อมโยง “อดีตและปัจจุบัน” ผ่านผลกรรมและบารมีที่สั่งสมข้ามภพชาติ

ด้านการประพันธ์ สโมธานชาดก มีความประณีต โดยผสาน ร้อยแก้ว คือ เล่าเหตุ สรุปธรรมกับคาถา ย้ำใจความและเชื่อมอดีตกับปัจจุบัน ภาษาเรียบง่ายช่วยให้จดจำได้ คาถาจึงทำหน้าที่ทั้ง สรุปสาระ ช่วยจำ และชักจูงใจให้ปฏิบัติธรรม พร้อมสะท้อนภาพรวมว่า ทรัพย์แท้ คือ คุณธรรม เมตตา และปัญญา ซึ่งนำไปสู่ความสงบ สุขแท้ และความพ้นทุกข์ในที่สุด

2) ลักษณะการประพันธ์

ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่สะท้อนความประณีตและความคิดสร้างสรรค์ในการประพันธ์ โดยเฉพาะคาถาปัฐยาวัตรฉันท์ ซึ่งมีโครงคล้ายอินทรวิเชียรและอินทรวงศ์ฉันท์ แต่ผู้ประพันธ์ ไม่ยึดตามตำราฉันท์ของคณะสงฆ์ไทยอย่างเคร่งครัด แสดงถึงความยืดหยุ่นในการเลือกฉันทลักษณ์ให้เหมาะกับเนื้อหาและจังหวะการสอนธรรมะ คาถาในพาหิรชาดกแบ่งได้เป็น มาตราพฤติฉันท์ พิจารณาครุ-ลหุ และวรรณพฤติฉันท์ พิจารณาจำนวนพยางค์ โดยพบฉันท์หลักหลายชนิด เช่น ปัฐยาวัตร อินทรวิเชียร อุเปนทรวิเชียร อินทรวงศ์ วังสัฏฐะ และวสันตดิลก

โดยรวมคาถา มีจังหวะไพเราะ จำง่าย เพราะมีการบังคับพยางค์และคณะฉันท์ ทำหน้าที่ทั้งสรุปใจความและชักจูงใจให้ปฏิบัติธรรม แม้การลงคณะฉันท์ในบางบทคลาดเคลื่อนบ้าง แต่ยังคงมาตรฐานโดยรวม สาเหตุสำคัญน่าจะมาจาก เจตนารักษาความหมายของคาถา มากกว่าความผิดพลาดจากการปริวรรตเพียงอย่างเดียว

สำนวนภาษาในเรื่อง เรียบง่าย ชัดเจน มักเริ่มด้วยบทนอบน้อมและคาถาเปิดเรื่อง แล้วเล่าเหตุการณ์ตามลำดับเวลาเพื่อเน้นกรรมและผลของกรรม ทำให้เข้าใจง่ายและเข้าถึงผู้ฟังได้ดี นอกจากนี้ โครงสร้างการดำเนินเรื่องโดยทั่วไปจัดเป็น 3 ส่วน คือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ สโมธานวัตถุ ซึ่งช่วยเชื่อมโยงเหตุในอดีตกับผลในปัจจุบันอย่างเป็นระบบและชัดเจน

3) ลักษณะของสำนวนภาษาในปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่

ลักษณะสำนวนภาษาในปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่มีจุดเด่นที่ ใช้ภาษาบาลีในรูปคาถาเป็นกรอบนำความคิด ก่อนถ่ายทอดเรื่องราวด้วย ภาษาไทยที่เรียบง่าย เข้าใจตรง ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงเนื้อหาธรรมะได้โดยไม่ซับซ้อน เช่น ในพรหมกุมารชาดก คาถาเปิดเรื่องทำหน้าที่ชี้นำให้ระลึกถึง กรรมและผลของกรรม และเรื่องดำเนินไปจนจบด้วยการสรุปความสัมพันธ์ของตัวละครในอดีตกับปัจจุบันในส่วนสโมธานวัตถุ

โดยรวม สำนวนภาษาเน้น เล่าเรื่องเป็นระบบ มีเหตุผลต่อเนื่อง รักษาโครงสร้างชาดกแบบดั้งเดิมครบถ้วน คือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ สโมธานวัตถุ ซึ่งช่วยเชื่อมอดีตชาติและปัจจุบันชาติให้เห็นความสัมพันธ์ของการกระทำและผลลัพธ์อย่างชัดเจน อีกทั้งมักผูกตัวละครให้เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพุทธบริษัท เพื่อย้ำแนวคิดเรื่องการสั่งสมบารมีและความต่อเนื่องของกรรม สำนวนภาษาเช่นนี้สะท้อนเจตนารมณ์ผู้ประพันธ์ที่มุ่งให้ความรู้และบทเรียนศีลธรรมมากกว่าความวิจิตรซับซ้อนทางภาษา ทำให้ชาดกทำหน้าที่เป็นสื่อสอนธรรมที่อ่านง่ายและนำไปใช้ได้จริง

4) ลักษณะเด่นของปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่

ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่มีลักษณะเด่นที่ เล่าเรื่องชัดเจนเป็นลำดับเหตุผล ทำให้เข้าใจง่าย พร้อมทั้งรักษาอรรถธรรมบาลี ให้แก่นปรัชญาและคุณธรรมไม่สูญหาย อีกทั้งเน้นปัญญาและเหตุผลในการแก้ปัญหา ตัวละครมีชีวิตชีวาและการกระทำสะท้อนคติศีลธรรม เช่น กตัญญู ความยุติธรรม การรักษาศีล และการเจริญปัญญา ภาษาโดยรวมลื่นไหลเป็นธรรมชาติ จึงทำให้คาถาหรือเนื้อหาบาลีโบราณเข้าถึงผู้อ่านได้มากขึ้น

ในด้านการสอนธรรม ปัญญาสชาดกสอดคล้องกับ พุทธวิธี 4 คือ สันทัสสนา (ชี้แจง) สมาทปนา (ชักจูง) สมุตเตชนา (เร้าใจ) และ สัมปหังสนา (ปลอบประโลม) โดยใช้ผลวิบากของกรรมเป็นแกนสื่อสาร เช่น อกตัญญูชาดก เน้นผลร้ายของความอกตัญญูและผลดีของความกตัญญู ขณะที่ พรหมกุมารชาดก เน้นการสั่งสมบุญของพระโพธิสัตว์ผ่านการทำความดีอย่างต่อเนื่อง จนเกิดแรงบันดาลใจให้ผู้ฟังและผู้อ่านประพฤติดีตาม

โดยสรุป ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ใช้การพรรณนาอานิสงส์และสัญลักษณ์อย่างชัดเจน เพื่อชี้ว่ากรรมดีนำสุขและความเจริญ กรรมชั่วนำทุกข์และความพินาศ จึงเป็นวรรณกรรมที่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสอนศีลธรรมและปัญญาได้ครบถ้วนทั้งระดับบุคคลและสังคม

5) คุณค่าของปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่

ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่มีคุณค่าเด่นในฐานะชาดกที่ไม่เพียงให้ความบันเทิง แต่ทำหน้าที่เป็นคู่มือชีวิตตามหลักพุทธธรรม โดยเน้นว่า ปัญญา มิได้หมายถึงความรู้เท่านั้น หากคือความสามารถในการไตร่ตรอง ตัดสินใจอย่างรอบคอบ ประยุกต์ใช้เหตุผลให้เหมาะกับสถานการณ์ และใช้เพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่นควบคู่กับคุณธรรม เช่น กตัญญู อดทน ซื่อสัตย์ เมตตา แนวคิดนี้สอดคล้องกับพระดำริของ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2521) ที่ชี้ว่าการศึกษาเรื่องตำนานควร สกัดสาระไม่ยึดติดเปลือก เพื่อเข้าถึงแก่นธรรมและนำไปใช้จริง

(1) คุณค่าทางสังคม ชาดกสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคม การเคารพกติกา ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล โดยชี้ว่าคุณธรรมส่วนบุคคลเป็นรากฐานของสังคมที่สงบและยั่งยืน ตัวละครที่ใช้ปัญญาอย่างยุติธรรม รักษาคำสัตย์ และช่วยเหลือผู้อื่นเป็นแบบอย่างให้เกิดความสามัคคี ลดความขัดแย้ง และสร้างความไว้วางใจในชุมชน ตัวอย่างเชิงสังคม ได้แก่ พรหมกุมารชาดก ย้ำการทำความดีต่อเนื่อง การสนับสนุนกัลยาณมิตร และการปกครองด้วยธรรม อักขรลิขิตชาดกเน้นการสืบทอดคำสอน ความเพียร และการทำเพื่อส่วนรวม อกตัญญูชาดก ทุกัมมราชชาดก สอนผลของการคบคน ตัดสินใจไม่รอบคอบ และย้ำความกตัญญูเป็นฐานคุณธรรมของสังคม

(2) คุณค่าทางวรรณกรรม ปัญญาสชาดกเป็นวรรณกรรมศาสนาที่เติบโตจากกิจกรรมทางพุทธศาสนา ได้แก่ เทศน์ สวด คัดลอก จารึก จึงเป็นทั้งงานศิลป์และสื่อสั่งสอนคติธรรม โครงเรื่องดำเนินภายใต้หลัก ธรรมชนะอธรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำให้ผู้อ่านได้ทั้งความเพลิดเพลินและการอบรมใจ อีกทั้งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่แพร่หลายและถูกดัดแปลงเป็นภาษาท้องถิ่นและคัมภีร์เทศน์ ใช้สอนประชาชนในงานบุญและงานศพ แสดงพลังของเรื่องเล่าในการเผยแผ่ธรรมะระดับชุมชน พร้อมทั้งมีศิลปะการเล่าเรื่อง ตัวละครมีมิติทางศีลธรรม ใช้โวหารเปรียบเทียบและสัญลักษณ์ จึงเป็นทั้งคลังนิทานธรรมะและฐานสุนทรียศาสตร์ของวรรณกรรมไทย

สรุป ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่เป็นมรดกที่รวมธรรมะ ปัญญา และวรรณศิลป์ไว้อย่างกลมกลืน ช่วยพัฒนาจิตใจและปัญญาของผู้ศึกษา พร้อมส่งเสริมสังคมที่มีคุณธรรม ยุติธรรม และยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 41–50 มีลักษณะเป็นวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตที่ดำเนินเรื่องแบบเลียนโครงอรรถกถาชาดกอย่างเป็นระบบ โดยกระบวนการปริวรรต ตรวจชำระ แปล และวิเคราะห์ ทำให้ได้ (1) ต้นฉบับบาลีอักษรไทยที่เชื่อถือได้ และ (2) คำแปลไทยที่คงสาระธรรมและความหมายเชิงบริบท พร้อมข้อค้นพบด้านโครงสร้าง เรื่องเล่า สำนวนภาษา คาถา และคุณค่าทางศีลธรรมและสังคม

ความสอดคล้องกับงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

(ก) โครงสร้างเรื่อง เป็นแบบปัจจุบัน อดีต สรุปหรือเรียกว่า สโมธาน ผลการวิเคราะห์พบว่าเรื่องที่ 41–50 ยังคงโครงสร้างหลัก 3 ส่วน ได้แก่ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ สโมธานวัตถุ ซึ่งช่วยเชื่อมโยงเหตุแห่งเรื่องในสมัยพุทธกาลไปสู่บทเรียนจากอดีตชาติ และลงท้ายด้วยการสรุปตัวละครว่า ใครมาเป็นใครในปัจจุบัน ผลดังกล่าว สอดคล้องกับการศึกษาชุดก่อนหน้าในฉบับเดียวกันที่ยืนยันว่า ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่มีโครงสร้างร่วมแบบอรรถกถาชาดก โดยยกคาถาเป็นหัวข้อ แล้วเล่าเรื่องปัจจุบัน อดีต สรุปสโมธาน (จิตรเทพ ปิ่นแก้ว และคณะ, 2563: 374) และพบโครงสร้าง 3 ส่วนเช่นเดียวกันในงานปริวรรตและแปลช่วงเรื่องที่ 21–30 (ประดิษฐ์ ปัญญาจีน และวิโรจน์ อินทนนท์, 2563: 485)

(ข) วิธีการปริวรรตและตรวจชำระตามหลักบาลีไวยากรณ์ของไทย งานวิจัยนี้ใช้การปริวรรตจากบาลีอักษรโรมันเป็นบาลีอักษรไทย และตรวจชำระด้านรูปประโยค ความสัมพันธ์ของคำ และศัพท์บาลีให้เป็นมาตรฐาน ผลการดำเนินการดังกล่าว สอดคล้อง กับงานศึกษาเรื่องที่ 31–40 ที่ระบุชัดว่าการปริวรรต/แปลฉบับเชียงใหม่ควบคู่การตรวจชำระตามหลักบาลีไวยากรณ์ของไทยและเกณฑ์บาลี

สนามหลวง (จิตรเทพ ปิ่นแก้ว และคณะ, 2563: 378) ซึ่งสะท้อนว่ากรอบการทำงานด้านภาษาบาลีของฉบับเชียงใหม่มีแนวโน้มเน้นมาตรฐานทางไวยากรณ์เพื่อใช้ศึกษาต่อได้อย่างมั่นคง

(ค) แนวทางการแปล เน้นรักษารากศัพท์ ความกระชับ ภาษาเข้าใจง่าย คำแปลในงานนี้ใช้แนวทางผสมผสานระหว่างการคงโครงภาษาและการคงความหมายให้เหมาะกับบริบทคัมภีร์ ผลที่ได้ คือ คำแปลมีความกระชับ ชัดเจน และพยายามรักษารากศัพท์บาลีในจุดสำคัญ ซึ่ง สอดคล้อง กับงานศึกษาเรื่องที่ 31–40 ที่ชี้ว่า แปลตามโครงความบาลี รักษารากศัพท์ ใช้ภาษาง่าย (จิตรเทพ ปิ่นแก้ว และคณะ, 2563: 374) และสอดคล้องกับงานเรื่องที่ 21–30 ที่พบเอกลักษณ์ฉบับเชียงใหม่ว่ามีความต่างจากฉบับแปลไทยบางสาย โดยมุ่งความกระชับและการคงรูปแบบบาลีในระดับหนึ่ง (ประดิษฐ์ ปัญญาจีน และวิโรจน์ อินทนนท์, 2563: 485)

(ง) ลีลาคาถาและฉันทลักษณ์ รูปคาถามากกว่ายึดฉันทลักษณ์เคร่งครัด ผลการวิเคราะห์คาถาในเรื่องที่ 41–50 พบแนวโน้มว่า คาถา ทำหน้าที่สรุปและเน้นคติธรรมและเชื่อมโยงเหตุผล มากกว่าการเคร่งครัดฉันทลักษณ์ทุกบาททุกคณะ ประเด็นนี้ สอดคล้องกับงานศึกษาเรื่องที่ 21–30 ที่ระบุว่า คาถาฉบับเชียงใหม่จำนวนมากอยู่ในรูปคาถา แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามเกณฑ์ฉันทลักษณ์ทั้งหมด เพราะมุ่งเนื้อหาสอนธรรมเป็นหลัก และพบว่ามีลักษณะใกล้เคียงคาถาปัฐยาวัตรในภาพรวม (ประดิษฐ์ ปัญญาจีน และวิโรจน์ อินทนนท์, 2563: 489) รวมทั้งสอดคล้องกับงานเรื่องที่ 31–40 ที่ชี้ว่าคาถาส่วนมากเป็นปัฐยาวัตรและมีลักษณะผสมร้อยกรองและร้อยแก้วในบางส่วน (จิตรเทพ ปิ่นแก้ว และคณะ, 2563: 378)

(จ) ภาพรวมคุณค่า วรรณกรรมพื้นบ้านที่ผสานหลักพุทธธรรม ข้อค้นพบด้านคุณค่าทางศีลธรรม สังคม วัฒนธรรม ในเรื่องที่ 41–50 เช่น การย้ำผลแห่งกรรม ความเพียร ศีล เมตตา ปัญญา และบทบาทผู้นำ/ความสัมพันธ์ในสังคม สอดคล้องกับงานศึกษาเรื่องที่ 11–20 ที่อธิบายภาพรวมปัญญาสชาดกว่าเป็นการนำหลักพระพุทธศาสนาผสมนิทานพื้นบ้านให้เป็นชาดก และมีอิทธิพลและการรับรู้แพร่หลายในสังคมไทยและดินแดนใกล้เคียง (เทวัญ เอกจันทร์ และคณะ, 2563: 106)

ประเด็นที่ไม่สอดคล้อง ดังนี้

(ก) ความหลากหลายของจำนวนเรื่องและชุดชาดกในแต่ละฉบับ แม้งานนี้ศึกษาชุดฉบับเชียงใหม่ (ซิมเมปัณณาส) 50 เรื่อง แต่เมื่อเทียบกับงานที่รวบรวมข้อมูลฉบับอื่น พบว่าบางสายมีจำนวนเรื่องไม่เท่ากัน เช่น 56 เรื่อง หรือ 61 เรื่อง เป็นต้น ความแตกต่างนี้ชี้ว่า ปัญญาสชาดก เป็นวรรณกรรมที่มีสายต้นฉบับหลายแบบ (multiple recensions) จึงอาจทำให้การเปรียบเทียบเชิงเนื้อเรื่องแบบ “เรื่องต่อเรื่อง” ต้องระวังความคลาดเคลื่อนจากความต่างของชุดชาดก (เทวัญ เอกจันทร์ และคณะ, 2563: 106) ซึ่งเป็นความไม่สอดคล้องเชิงฐานข้อมูลมากกว่าความไม่สอดคล้องเชิงผลการวิเคราะห์

(ข) ความต่างของสำนวนแปลระหว่างภาษาไทยมาตรฐานกับสำนวนท้องถิ่น และสำนวนนิสัย งานวิจัยนี้มุ่งให้คำแปลอ่านเข้าใจได้ในภาษาไทยมาตรฐาน ขณะที่งานเปรียบเทียบบางชิ้นพบฉบับสายแปลที่ใช้สำนวนภาษาถิ่นล้านนา หรือแปลสำนวนนิสัยแบบยกศัพท์ เด่นชัด (จิตรเทพ ปิ่นแก้ว และคณะ, 2563: 377; ประดิษฐ์ ปัญญาจีน และวิโรจน์ อินทนนท์, 2563: 489) จุดนี้ทำให้รสนิยมการแปล และกลุ่มผู้อ่านเป้าหมายต่างกัน และอาจทำให้ผลด้านความลื่นไหลของภาษา และระดับการอธิบายศัพท์ไม่เหมือนกัน แม้จะยืนยันสาระธรรมเดียวกัน

โดยสรุป ผลการศึกษาปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 41–50 มีความสอดคล้องสูงกับงานศึกษาที่ปริวรรตและแปลในชุดเรื่องก่อนหน้า คือ เรื่องที่ 11–40 ในประเด็นโครงสร้างอรรถกถาชาดก แนวทางตรวจชำระบาลี และแนวโน้มการแปลที่คงรากศัพท์ กระชับ และชัดเจน ตลอดจนบทบาทของคาถาเพื่อสื่อธรรมะเป็นสำคัญ ขณะที่ความแตกต่างสำคัญปรากฏในระดับสายต้นฉบับทั้งจำนวนเรื่องและ

สำนวนการแปล ซึ่งสะท้อนพลวัตการถ่ายทอดวรรณกรรมพุทธในภูมิภาค และยืนยันความจำเป็นของการศึกษาฉบับเฉพาะ (version-specific study) อย่างเป็นระบบ

องค์ความรู้ที่ได้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 41–50: การปริวรรต การแปล และการศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

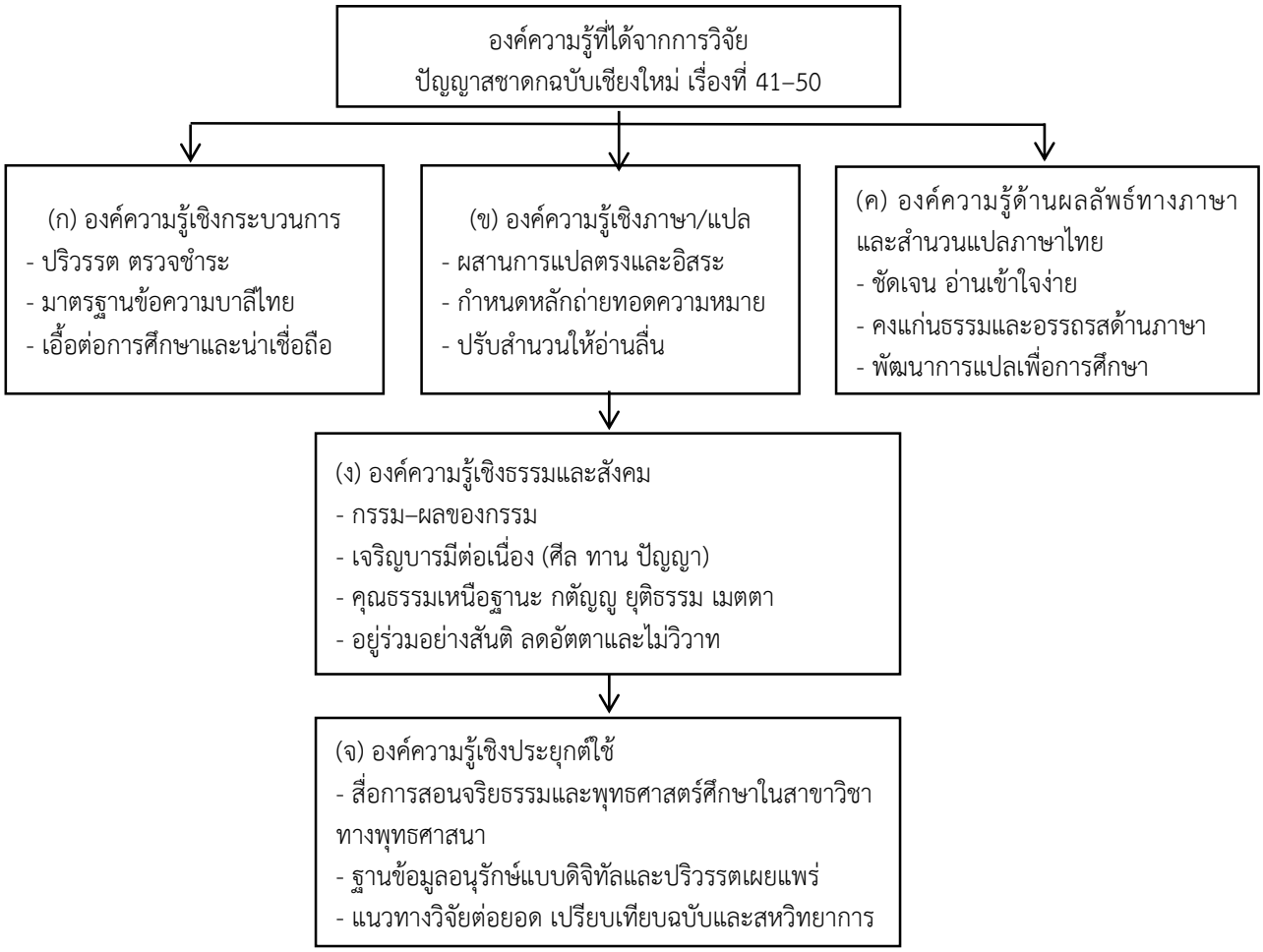
1) องค์ความรู้ด้านกระบวนการจัดทำต้นฉบับ ได้แนวทางมาตรฐานในการทำงานเอกสารบาลีจากอักษรโรมันสู่บาลีอักษรไทยอย่างเป็นระบบ ได้แก่ ปริวรรต ตรวจชำระ แปล และวิเคราะห์ การตรวจชำระยืนยันว่า การปริวรรต ไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนอักษร แต่ต้อง ตรวจรูปประโยค ความสัมพันธ์ของคำและคำศัพท์ เพื่อให้ข้อความเป็นมาตรฐานและใช้ศึกษาต่อได้อย่างเชื่อถือ

2) องค์ความรู้ด้านศาสตร์การแปลคัมภีร์บาลี ได้หลักปฏิบัติการแปลที่เหมาะกับคัมภีร์ชาดก คือ การผสาน แปลรักษารูปแบบตรงตัวกับแปลรักษาความหมายอิสระตามบริบท ได้ข้อสรุปเชิงวิธีวิทยาว่า การยึดวิธีเดียว มักทำให้เสียทั้งความหมายหรือความสละสลวย จึงต้องใช้แบบผสมเพื่อคงสารัตถธรรมและอรรถรส

3) องค์ความรู้ด้านโครงสร้างและกลวิธีวรรณกรรมชาดก ยืนยันโครงสร้างหลักของชาดกแบบอรรถกถา ได้แก่ ปัจจุบันวัตถุ อตีตวัตถุ สโมธานวัตถุ ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมอดีตและปัจจุบัน ให้เห็นเหตุผลของกรรมอย่างชัดเจน พบลีลาการเล่าเรื่องเน้น ลำดับเหตุการณ์ชัดเจน และการสรุปความสัมพันธ์ตัวละครในสโมธานวัตถุ ช่วยทำให้บทเรียนทางธรรมจับต้องได้

4) องค์ความรู้ด้านแก่นธรรมและคติสังคม ชาดกทั้ง 10 เรื่องสะท้อนแก่นร่วม คือ การเจริญบารมีอย่างสม่ำเสมอ (ศีล ทาน ปัญญา) กรรมและผลของกรรม ชี้ให้เห็นว่า ความดีอยู่เหนือฐานะ และเน้นคุณค่าที่นำไปใช้ได้จริง เช่น กตัญญู ความยุติธรรม เมตตา ความเพียร การละอัตตา การไม่วิวาท ขยายความเข้าใจว่า ปัญญาสชาดกเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาที่ผสานศรัทธา วัฒนธรรม และธรรมะ ทำให้การสอนธรรมเข้าถึงประชาชน

5) องค์ความรู้ด้านการสื่อสารธรรม ทำให้เห็นบทบาทของคาถาและการเล่าเรื่องว่าเป็นเครื่องมือสอนธรรมแบบเห็นภาพ ทำให้จำง่ายและปลูกฝังแรงจูงใจในการประพฤติดี สามารถสรุปเป็นแนวทางประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้ เช่น ใช้เป็นสื่อเรียนรู้ด้านจริยศึกษาและการพัฒนาคุณธรรมในชุมชน

ภาพที่ 2 แผนผังองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

งานศึกษาปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ยังสามารถต่อยอดได้อีกมาก ควรส่งเสริมการวิจัยให้ลึกและหลากหลายขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาครบทั้ง 50 เรื่อง หรือศึกษาหลายเรื่องเชิงเปรียบเทียบ เพื่อเพิ่มคุณูปการต่อวงวิชาการพุทธศาสนาและวรรณคดีบาลี

1) เชิงนโยบาย บูรณาการปัญญาสชาดกในการเรียนการสอนและกิจกรรมเผยแผ่ธรรมะ เพื่อปลูกฝังคุณธรรมและสันติภาพในสังคมร่วมสมัย สนับสนุนการอนุรักษ์ต้นฉบับโบราณและจัดทำฐานข้อมูลดิจิทัล ปริวรรตและเผยแพร่เพื่อสืบสานมรดกในยุคดิจิทัล

2) เชิงวิชาการ วิจัยเปรียบเทียบฉบับต่างๆ เช่น เชียงใหม่ หอสมุดแห่งชาติ พม่า ล้านนา ลาว เพื่อเห็นพัฒนาการและบริบทของการถ่ายทอดธรรม ศึกษาวรรณศิลป์และโวหารภาษาเชิงลึก ในเรื่องภาพพจน์ สัญลักษณ์ ลีลาเรื่อง วิเคราะห์คติธรรมเชิงพุทธจิตวิทยา การพัฒนาจิต ขัดเกลากิเลส สร้างคุณธรรม การทำวิจัยสหวิทยาการเชื่อมกับศาสตร์อื่น เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยา ศิลปะการแสดง หรือเทคโนโลยีสารสนเทศ

3) เพื่อการวิจัยครั้งต่อไป เลือกศึกษาหลายชาดกเชิงเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นภาพรวมแนวคิดและพัฒนาการ ศึกษาภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรม เช่น บทบาทกษัตริย์ นักบวช วิถีชาวบ้าน ศึกษาการตีความและการนำไปใช้ในปัจจุบัน ในด้านการศึกษา การเทศนา สื่อร่วมสมัย เพื่อประเมินบทบาทต่อปัญหาศีลธรรมและจิตวิญญาณยุคใหม่

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2552). *ปัญญาสชาดก: ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาค 1.* พิมพ์ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพพระธรรมสิทธาจารย์ (หนู ถาวโรป.ธ.5) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ โดยคณะสงฆ์หนเหนือ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อาทรการพิมพ์.

จิตรเทพ ปิ่นแก้ว, พระมหาดวงรัตน์ ฐิตรตโน และธีรยุทธ วิสุทธิ. (2563). ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 31–40: การปริวรรต การแปล และการศึกษาเปรียบเทียบ. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ,* 5(3), 369–381.

เทวัญ เอกจันทร์, พระครูสุตพัฒโนดม (วรเมศร์ จารุวณฺโณ) และพระครูธรรมธรกฤษณัฐ สิทฺธิญาโณ. (2563). ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 11–20: การปริวรรต การแปล และการศึกษาเปรียบเทียบ. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 5(3): 103–117.

นิยะดา เหล่าสุนทร. (2538). ปัญญาสชาดก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.

ประดิษฐ์ ปัญญาจีน, และ วิโรจน์ อินทนนท์. (2563). ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 21–30: การปริวรรต การแปล และการศึกษาเปรียบเทียบ. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา,* 11(2): 478–493.

พระมหาวรเดช อธิปญฺโญ (จะปา). (2558). ปัญญาสชาดก ฉบับเชียงใหม่ : ปริวรรต แปล และศึกษาวิเคราะห์. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,* บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พัฒน์ เพ็งผลา. (2530). *ชาดกกับวรรณกรรมไทย.* กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พิชิต อัคนิจ และคณะ. (2541). *ปริวรรตและศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย.* เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลิขิต ลิขิตานนท์. (2526). *ยุคทองแห่งวรรณกรรมพุทธศาสนาของลานนาไทยในล้านนาไทย.* เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2521). *ธรรมวิจารณ์.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.